

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-1-77-5>

УДК 331.25(477):368.914(045)

Грабовська Г.М., Заїка В.П.
Національний авіаційний університет**НАКОПИЧУВАЛЬНА ПЕНСІЙНА СИСТЕМА
ЯК СКЛАДОВА НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ**

Анотація. Стаття присвячена другому рівню пенсійної системи України, та причинам її недієздатності, в наших реаліях. Досліджено визначення терміну «накопичувальна пенсійна система» та механізму правового регулювання накопичувальної пенсійної системи. У зв'язку з цим, доцільно, звернути увагу на можливість застосування різних доктринальних підходів до пояснення понять накопичувальна пенсійна система та застосування до цих понять правового механізму. Доведено, необхідність доопрацювати наше Українське законодавство, для життєздатності накопичувальної пенсійної системи, як недержавного пенсійного фонду, та, як альтернативу солідарній пенсійній системі, у сучасному світі. Знайдено відповіді, на питання «Що потрібно зробити, аби накопичувальна система почала робити?».

Ключові слова: накопичувальна пенсійна система, пенсійне забезпечення, пенсія Пенсійна система України, Пенсійний фонд України, дефіцит Пенсійного фонду України, реформування пенсійної системи України.

Grabovska Ganna, Zaika Vladislav
Kyiv National Aviation University**ACCUMULATION PENSION SYSTEM AS COMPONENT OF NON-STATE PENSION FUND**

Summary. The article is devoted to the second level of the pension system of Ukraine, and its causes of disability, in our realities. The definition of the term «funded pension system» and the mechanism of legal regulation of the funded pension system are investigated. In this regard, it is advisable to draw attention to the possibility of applying different doctrinal approaches to explaining the concepts of a funded pension system and applying the legal mechanism to these concepts. It is proved the need to revise our Ukrainian legislation for the viability of the funded pension system, as a non-state pension fund, and as an alternative to the solidarity pension system, in the modern world. The answers to the question «What should be done to get the storage system started?». The development and reform of the pension system are of critical importance for broad development and social stability in society. Nowadays, during the period of reconstruction of the pension system, at the same time we offer the opportunity to purchase the savings system and use it in modern realities. The effective invitation and operation of a large retirement savings pillar must be reviewed by a necessary step, which also includes a number of necessities. In particular, various monitoring and control activities are carried out using clear information necessary for the correct operation of the necessary systems for all citizens. The newsletter of macroeconomic forecasts during the various scenarios that were executed in Ukraine is currently being implemented. You also need to agree on a request for a single contribution to the general obligation of retained security. As part of their work, they have used the cumulative system at all Ukrainian enterprises, which are still growing persistent transformation systems that work with the workforce, and the most important source of work is pension insurance and, at the same time, the basic calculations of hazardous pensions are occupied wages. In order to ensure the joint accumulation of pension systems in Ukraine, the Ukrainian community, informal reform, poisonous power in the country. Making changes in the economy without a comprehensive approach, overcoming the difficulties associated with reforming the economy in terms of economic and economic trends, changes in income and income of the population, including in Russia. Therefore, the implementation of pension reform will, first of all, require public administration admission to the institutional sphere.

Keywords: funded pension system, pension provision, pension, pension system of Ukraine, Pension Fund of Ukraine, deficit of the Pension Fund of Ukraine, reform of the pension system of Ukraine.

Постановка проблеми та її актуальність. Накопичувальна система пенсійного забезпечення базується на обов'язковому пенсійному страхуванню, яке побудоване на принципах розподільчої та накопичувальної пенсійної системи.

Суть такої системи полягає в тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи повинна акумулюватися у Накопичувальному фонді та обліковуватись на пенсійних рахунках громадян, які сплачуватимуть такі внески. Ці кошти в свою чергу будуть вкладатися в економіку України з метою отримання інвестиційного доходу.

В час постійного реформування нашої держави, що відбуваються в даний час ця система є актуальною, тому реформа є потрібною для біль-

шості громадян які живуть за рахунок середньої заробітної плати чи нижче цієї грані та вимагає швидкого запровадження.

Коли накопичувальна система почне працювати, учасник накопичувальної системи зможе отримати довічну пенсію або одноразову виплату на додаток до пенсії у межах солідарної системи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Пенсійне забезпечення є найважливішою частиною системи соціального захисту громадян України.

У юридичній літературі зазначена тема частково розглядалася у працях таких учених-юристів, як: Чугунов І.Я., Насібова О.В., Гудзь Ю.Ф., Реха К.Х., Ткаченко Н.М., Шумило М.М., Лібанова Е.М., Кукурудза О.М., Кириленко О.П., Малиняк Б.С., Петрушка О.В.

Ткаченко Н.М. поділився своєю думкою про накопичувальну систему пенсійного забезпечення, що: «Осучаснення» пенсій – це відновлення справедливості відносно усіх тих, хто свою пенсію заробив, заробив право на гідне пенсійне забезпечення [13]

У процесі реформування пенсійної системи країни покладають наступні критерії її ефективності: фінансова стійкість надійність, соціальну справедливість, достатність, тощо. З приводу ефективності функціонування пенсійної системи України в умовах її реформування вчені мають неоднозначне ставлення.

Говорячи про інші недоліки пенсійного забезпечення, то на думку Кукурудзи О.М.: «В існуючому пенсійному забезпеченні принцип страхування реалізується не повною мірою і, по суті, має адміністративно-розподільчий характер та не забезпечує залежності розміру пенсій від розміру сплачених внесків. Також не забезпечується взаємозв'язок між трудовою діяльністю працівника і розміром його пенсії, відсутня зацікавленість працівника у формуванні пенсійного бюджету» [3, с. 252].

Якщо, говорити більш науковими висловлюваннями то, накопичувальна система – це поєднання окремих елементів солідарної системи пенсійного забезпечення і системи недержавного пенсійного забезпечення. На сьогодні накопичувальна система передбачена Українським пенсійним законодавством, але її впровадження відкладається через низку соціально-економічних, політичних питань [11, с. 77].

Отже, зважаючи на все вище сказане, реформування системи пенсійного забезпечення на фоні сучасних змін на соціально-економічному полі набуває все більшої потреби у втіленні в життя.

Для перебудови сучасної пенсійної системи необхідно перебрати з початку солідарну систему, перетворити ідею накопичувальної пенсії втілити в життя та сприяти розвитку добровільного пенсійного забезпечення. Заковика в реформуванні пенсійного забезпечення України відображена реальія нашого політичного становища. Однак, незважаючи на значну кількість зрушень, залишається багато питань, зокрема, виявлення проблем, які гальмують розвиток реформування пенсійного забезпечення України в сучасних реальіях на фоні економічної та соціально-демографічної кризи, залишаються недостатньо вивченими, що потребує подальших зрушень та нових підходів в їх втіленні в життя.

Закон України 2017 року передував, що пенсійна система зазнає суттєвих змін. Метою пенсійної реформи є забезпечення стійкого становища Пенсійного фонду у середньостроковій перспективі, що відбудеться через встановлення вимог, які потребують тривалості страхового стажу та мінімального розміру страхового внеску [5, с. 72].

Накопичувальна система передбачає обов'язкову участь громадян віком від 18 до 35 років, а також добровільну участь для літніх людей. Кошти які акумулюватимуться на пенсійних рахунках людей, будуть власністю цих самих громадян. Кожна людина, яка є громадянином України зможе скористуватись ними при до-

сягненні саме пенсійного віку, або у випадках передбачених законодавством, а раніше цього терміну, наприклад у випадку настання інвалідності, непрацездатності, чи втрати годувальника, або переїзду за кордон, як постійного місця проживання.

Відсоток внесків буде збільшуватись поступово на один відсоток щорічно починаючи з 2% до 7%, але при цьому буде здійснений перерозподіл пенсійних внесків між роботодавцем і особою яка є застрахованою [13].

Планувалося запровадити накопичувальну систему пенсійного страхування у 2019 році. Але на практиці нажалі ця система є замороженою на державному рівні. Накопичувальне пенсійне забезпечення з теоретичної точки зору, полягає в тому, що частина внесків у Пенсійний фонд України буде направлена в державний Накопичувальний пенсійний фонд України. Внески будуть мати особистий характер і враховуватися на індивідуальних пенсійних рахунках. Кошти Накопичувального фонду будуть інвестуватися в економіку України з метою захисту їх від інфляції ті «лівих» операцій, одержання інвестиційного доходу, забезпечення потреб держави в джерелах фінансування проектів.

Все це повинне сприяти загальному економічному зростанню країни. Керування пенсійними коштами будуть здійснювати компанії які вміють управляти активами, обрані на тендерній основі. Ці компанії діють із дотриманням законодавчих обмежень щодо напрямків інвестування для забезпечення захисту інтересів громадян і стабільного збільшення їх коштів. А, зберігання пенсійних активів здійснює зберігач – банк, який буде здійснювати контроль використання цих коштів. Кошти, які будуть враховуватися на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян, будуть їхньою власністю. Люди зможуть скористатися ними при досягненні пенсійного віку або, в окремих випадках (наприклад, у випадку інвалідності або втрати годувальника та інших причин), раніше цього терміну.

Виплати з Накопичувального пенсійного фонду України будуть здійснюватися додатково до солідарної пенсії довічно або одноразово [4].

Обов'язкова накопичувальна складова пенсійної системи дасть змогу втілити в життя такі важливі моменти, як:

- посилити зацікавленість громадян та їхніх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;
- зменшити «податковий тиск» на роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, який перераховувати із заробітку працівника;
- успадковувати кошти, обліковані на персональному пенсійному накопичувальному рахунку, спадкоємцями застрахованої особи;
- втілити в життя потужне джерело інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки, що сприятиме розвитку національного фондового ринку завдяки інвестуванню коштів накопичувального фонду в економіку країни;
- спростити ризики виплат низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнями пенсійної системи;
- зробити більш ефективним управління системою пенсійного забезпечення за рахунок на-

дання недержавним компаніям, функції управління пенсійними активами [6, с. 86].

Говорячи про причини, що гальмують становлення накопичувальної системи в нашій країні, то можна дати просту на перший погляд відповідь, невігідна фінансова піраміда для наших любих політиків, але не все так просто як би нам хотілось, всі зміни які потребуються для втілення накопичувальної системи, потрібно розпочати з фінансової сфери нашої країни, яка на даний час і так по горло в не зрозумілих реформах та війни на Сході нашої країни. Але все ж таки давайте розберемось, що гальмує цей шанс на безхмарне майбутнє для нас, та наших рідних. Розмір фінансових надходжень в більшості фондів є недостатнім, а на фінансовій стороні ринку відсутні надійні фінансові інструменти, які б дали можливість зробити належну диверсифікацію пенсійних активів недержавних пенсійних фондів.

Щоб накопичувальна система почала робити, в сучасних реаліях для всіх громадян потрібно створити дизайн: хто платить, скільки відсотків, зробити актуальні розрахунки, чи це буде вигідно людині.

Плюс, накопичення – це довгі гроші, тобто збереження. Зазвичай, це працює так, що кошти інвестуються, а значить має бути ринок, куди можна інвестувати. На сьогодні в Україні такого ринку фактично немає. Був прийнятий законопроект, яким контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів покладено на Комісію з цінних паперів фондового ринку. Це вірогідно перші кроки, про які можна сказати, що якщо будемо рухатися в цьому напрямку ефективно, то за якийсь період часу зможемо запровадити і накопичувальну систему в повній мірі [7, с. 347].

Отже, перевагами накопичувальної системи є те, що вона надає змогу:

- по-перше, не залежати від держави, демографічних проблем таких, як на Сході нашої країни, законів;
- по-друге, забезпечити індивідуальне накопичення коштів;
- по-третє, забезпечити стійку диференціацію розмірів пенсій залежно від накопичень людини;
- по-четверте, створення та забезпечення успадкування коштів, облікованих на індивідуальному пенсійному накопичувальному рахунку, спадкоємцями застрахованої особи;
- по-п'яте, підвищити управління забезпечення пенсійної системи за рахунок передачі недержавним компаніям функції щодо управління пенсійними активами;
- по-шосте, відкладені на старість кошти можна інвестувати.

Розглядаючи недоліки цієї системи, треба зазначити, що є можливим знецінення пенсійних накопичень унаслідок інфляції, та, є ризик, що компанії, які керуватимуть цими накопиченнями, робитимуть це недостатньо добре, через що втратять частину накопичень людей або дохідність, яку вони демонструватимуть, не покриватиме інфляцію.

Також, до головних причин поганого розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні експерти відносять:

- низький рівень пенсійних нарахувань громадянам;

- законодавчий безлад в окремих питаннях діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення;

- низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення та банківської системи загалом, бо всі ще пам'ятають що таке фінансові піраміди, і це грає велику роль в потребності дуже ретельно роз'яснювати людям, що являє собою накопичувальна пенсія та недержавне пенсійне забезпечення;

- погану зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників, у зв'язку з поганою інформованістю.

За державне регулювання накопичувальної пенсійної системи в Україні, як зазначалося вище, відповідають три державних регулятори – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України (Держфінпослуг), Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР) та Національний банк України (НБУ). Однак на сьогодні НБУ вирішив триматися по далі від цього, тому самоусунувся від участі у регулюванні та контролі ринку накопичувального пенсійного забезпечення, а Держфінпослуг та ДКЦПФР не можуть прийти до єдиних рішень по важливим питанням, тому необхідність спільно приймати нормативно-правові акти породжує додаткові проблеми замість того, щоб сприяти їх розв'язанню [8, с. 184].

У цьому зв'язку можна погодитися з А.О. Нечай у тому, що доцільно визначити, або створити заново єдиний державний орган, який би забезпечував реалізацію державної політики у сфері забезпечення пенсійного накопичування, та сприяв би вірному розвитку нової системи і при цьому опікувався захистом законних інтересів учасників недержавних пенсійних фондів [1, с. 10]. Згідно логіки та сфери компетенції таким органом має виступити Міністерство праці та соціальної політики України, яке здійснює, у тому числі функції контролю за проведенням пенсійної реформи.

У той же час, передача у сферу компетенції профільного міністерства питань, пов'язаних з регулюванням системи накопичувального пенсійного забезпечення, за одне потребує інституційного розвитку зазначеного міністерства та збільшення фінансування та приведення у відповідність нормативних актів та правової бази в цій сфері, і насамперед, політичної мужності керівництва держави, що до здійснення пенсійної реформи.

Важливо визначити фінансові інструменти, необхідні для діяльності недержавних пенсійних фондів, що обслуговуватимуть другий рівень, зокрема коротко- і середньострокові, а також можливості й терміни орієнтації переважно на державні цінні папери. Необхідність активізації підготовки до запровадження загальнообов'язкової накопичувальної системи зумовлена також тим, що навіть після прийняття Верховною Радою України необхідних законів до початку повномасштабної роботи потрібен певний час.

Ефективне запровадження та функціонування пенсійного забезпечення накопичувальної складової має передувати підготовчий етап, який створить собою низку заходів. Таких як, здійснен-

ня розрахунків та моніторинг з метою визначення обсягу коштів, необхідних для запровадження накопичувальної системи для всіх громадян. Також необхідно дійти певної згоди у запровадженні єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

У рамках підготовки до впровадження системи накопичувань пенсій на всеукраїнському рівні потрібно створити напрями трансформації системи оплати праці в країні, оскільки основним джерелом коштів пенсійного страхування і водночас базою обчислення страхових пенсій є заробітна плата [9, с. 69].

Висновки. Для того, щоб запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи стало дієвим інструментом соціального захисту українських громадян, необхідна практична реалізація пенсійної реформи, яка містить соціальні, економічні, демографічні, фінансові та політичні складові. Вирішення зазначеного питання неможливе без комплексного підходу, коли темпи і параметри пенсійної реформи мають бути узгоджені з темпами економічного розвитку держави, реформами рівня життя і доходів населення, податкової реформи, розвитком фондового ринку.

Ідея запуску 2-го рівня пенсійної системи в тому, щоб людина, поки працює, забезпечив

себе пенсією в майбутньому, і її було б достатньо для гідного життя. При цьому солідарна система, яка працює сьогодні за принципом «працюючий платить за пенсіонера», залишиться, але не буде єдиним або головним для пенсіонерів джерелом засобів до існування.

Плюс накопичення – це довгі гроші, то є заощадження. Зазвичай це працює так, що кошти інвестуються, а значить, повинен бути ринок, куди можна інвестувати. На сьогодні в Україні такого ринку фактично немає. Ви знаєте, що був прийнятий законопроект про «спліт» – у ньому також є питання регулювання недержавних пенсійних фондів, комісії з цінних паперів фондового ринку. Це перші кроки, про які можна сказати, що якщо будемо рухатися в цьому напрямку ефективно, то за якийсь період часу зможемо ввести і накопичувальну систему. Тому здійснення пенсійної реформи насамперед потребує державно-управлінського впливу на інституційну сферу.

Коли ж очікувати, що накопичувальна пенсійна система заробить? Можливо, запуск другого рівня накопичувальної системи буде відкладений на рік – до 1 січня 2020 року. Що не дивно зважаючи на неготовність законодавчої бази під нову «пенсійну хвилю», хоча до години «X» залишилося зовсім небагато.

Список літератури:

1. Нечай А.О. Накопичувальна система: коли запрацює? *Урядовий кур'єр*. 2012. 26 верес. № 177. С. 10.
2. Лібанова Е.М. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації [колективна монографія]. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2013. С. 270.
3. Кукурудз О.М. Напрями реформування пенсійної системи України. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Соціально-економічний розвиток України та її регіонів: проблеми науки та практики» (21–23 травня). Харків : ВД «ІНЖЕК», 2011. С. 252–253.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій : Закон України від 03.10.2017 р. № 2148-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2148-19> (дата звернення: 28.12.2019).
5. Кириленко О.П. Розвиток державного пенсійного страхування в умовах пенсійної реформи : [монографія] / О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк, О.В. Петрушка та ін.: за ред. О.П. Кириленко, Б.С. Малиняка. Тернопіль : ТНЕУ, 2013. С. 350.
6. Чугунов І.Я., Насібова О.В. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 1. С. 80–97.
7. Реха К.Х. Сучасні проблеми та напрями реформування пенсійного забезпечення України. Матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації» (2017 р.). Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2017. С. 345–348.
8. Гнибіденко І.Ф., Кравченко М.В., Новікова О.Ф. та ін. Соціальний захист населення України : монографія; за ред. В.М. Вакуленка, М.К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2014. С. 184.
9. Гудзь Ю.Ф., Реха К.Х. Перспективи впровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні. Матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. «Стратегії та інновації: актуальні управлінські практики» (2017 р.). Кривий Ріг : ДонНУЕТ, 2017. С. 67–70.
10. Шумило М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні : монографія. Ніка-Центр, 2016. С. 680.
11. Шумило М.М. Сучасний стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 2. С. 76–87.
12. Ткаченко Л. Пенсійна система та пенсійна реформа в Україні. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. Київ, 2018. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf> (дата звернення: 28.12.2019).
13. Ткаченко Н.М. Пенсійне забезпечення, право на пенсію, розміри, нарахування, пенсійна реформа. Київ, 2018. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pensiynne-zabezpechennya-pravo-na-pensiyu-rozmiri-narahuvannya-pensiynna-reforma> (дата звернення: 10.01.2020).

References:

1. Nechai, A.O. (2012). Nakopychuvalna systema: koly zapratsiuie? [Accumulative system: When it will work?]. *Uriadovi kurier*, no. 177, p. 10.
2. Libanova, E.M. (ed.) (2013). *Pensiina reforma v Ukraini: napriamy realizatsii* [Pension reform in Ukraine: The directions of realization]. Kyiv: Ptoukha Institute of Demography and Social Studies of NAS of Ukraine. (in Ukrainian)
3. Kukurudz, O.M. (2011). Napriamy reformuvannia pensiinoi systemy Ukrainy [The direction of reforming of the Ukraine pension system]. Proceedings of the Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsia «Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy ta yii rehioniv: problemy nauky ta praktyky» (Ukraine, Kharkiv, May 21–23, 2011). Kharkiv: INZhEK, pp. 252–253.

4. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pidvyshchennia pensii: Zakon Ukrainy vid 03.10.2017 r. № 2148-VIII (2017). [About introduction of amendments to some acts of Ukraine concerning increase in pensions: Ukraine law]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, no. 40–41, art. 383.
5. Kyrylenko, O.P., Malyniak, B.S., Petrushka, O.V. et al. (2013). *Rozvytok derzhavnogo pensiinoho strakhuvannia v umovakh pensiinoy reformy* [Development of the state pension insurance in the conditions of pension reform]. Ternopil: TNEU. (in Ukrainian)
6. Chuhunov, I.Ia., & Nasibova, O.V. (2016). Evoliutsiia finansovoho mekhanizmu pensiinoho zabezpechennia [Evolution of the financial mechanism of pension's provision]. *Visnyk KNTEU*, no. 1, pp. 80–97.
7. Rekha, K.Kh. (2017). Suchasni problemy ta napriamy reformuvannia pensiinoho zabezpechennia Ukrainy [Modern problems and directions of reforming of pensions provision of Ukraine]. Proceedings of the Vseukrainska naukovo-praktychna internet-konferentsiia «*Modernizatsiia finansovo-kredytnoi systemy Ukrainy: vyklyky hlobalizatsii*» (Ukraine, 2017). Kryvyi Rih: DonNUET, pp. 345–348.
8. Hnybidenko, I.F., Kravchenko, M.V., Novikova, O.F. et al. (2014). *Sotsialnyi zakhyst naseleennia Ukrainy* [Social protection of the Ukraine population] (eds. Vakulenko V.M., Orlaty M.K.). Kyiv: NADU. (in Ukrainian)
9. Hudz, Yu.F., & Rekha, K.Kh. (2017). Perspektyvy vprovadzhennia zahalnooboviazkovoï nakopychualnoi pensiinoy systemy v Ukraini [The prospect of introduction of general mandatory pension system in Ukraine]. Proceedings of the II mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «*Stratehii ta innovatsii: aktualni upravliniski praktyky*» (Ukraine, 2017). Kryvyi Rih: DonNUET, pp. 67–70.
10. Shumylo, M.M. (2016). *Pravovidnosyny u sferi pensiinoho zabezpechennia v Ukraini* [Legal relationship in the sphere of pensions provision in Ukraine]. Kyiv: Nika-Tsentr. (in Ukrainian)
11. Shumylo, M.M. (2017). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini [The current state and the prospects of development of a system of pensions provision in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, no. 2, pp. 76–87.
12. Tkachenko, L. (2018). *Pensiina systema ta pensiina reforma v Ukraini* [The pension system and pension reform in Ukraine]. Kyiv: Instytut demografii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Available at: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/14044.pdf> (accessed: 28 December 2019).
13. Tkachenko, N.M. (2018). *Pensiine zabezpechennia, pravo na pensiiu, rozmiry, narakhuvannia, pensiina reforma* [Pensions provision, right for pension, sizes, charges, pension reform]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/pensiine-zabezpechennya-pravo-na-pensiyu-rozmiri-narahuvannya-pensiy-na-reforma> (accessed: 10 January 2020).